

ऋ. भार्गवः प्रयोगः, अग्निर्बार्हस्पत्यः, पावको वा, सहसः पुत्रौ गृहपति - यविष्ठौ तयोर्वान्यतरः।

त्वमग्ने बृहद्वयो दधासि देव दाशुषे। कविर्गृहपतिर्युवा ॥ ८.१०२.०१

अग्ने- पावक सत्क्रतो । त्वम् । देव- द्योतनशील । बृहत्- महत् । वयः- अन्नम् । दाशुषे- दात्रे ।
दधासि- यच्छसि । कविः- क्रान्तदर्शी । गृहपतिः- कुटुम्बपालकः । युवा- तरुणः ॥१॥

स न ईळानया सह देवाँ अग्ने दुवस्युवा। चिकिद्विभानवा वह ॥ ८.१०२.०२

विभानो- प्रकाशयुक्त । अग्ने । सः- असौ त्वम् । नः- अस्माकम् । दुवस्युवा- सेवया । ईळानया-
स्तुत्या । चिकित्- ज्ञाता सन् । सह । देवान् । आ हव- प्रापय ॥२॥

त्वया ह स्विद्युजा वयं चोदिष्ठेन यविष्ठ्य। अभि ष्मो वाजसातये ॥ ८.१०२.०३

यविष्ठ्य- युवतम् । वयम् । चोदिष्ठेन- प्रेरकेण । त्वया । युजा- योगेन । वाजसातये- सद्गतिलब्धये ।
अभि स्मः- अन्तरायानभिभवेम् ॥३॥

और्वभृगुवच्छुचिमप्रवानवदा हुवे। अग्निं समुद्रवाससम् ॥ ८.१०२.०४

शुचिम्- शुद्धम् । समुद्रवाससम्- अर्णवनिकेतं वैद्युताग्निम् । अथवा हृदयार्णवनिकेतम् ।
और्वभृगुवत्-विस्तृतदीप्तिर्युक्तर्षिवत् । अप्रवानवत्- शुभगतिरिद्वर्षिवत् । अप्रसा शुभकर्मणा वानं
सद्गतिर्यस्य स इति वाचस्पत्यम् । आहुवे- आह्वये ॥४॥

हुवे वातस्वनं कविं पर्जन्यक्रन्ध्यं सहः। अग्निं समुद्रवाससम् ॥ ८.१०२.०५

वातस्वनम्- वायुशब्दम् । कविम्- क्रान्तदर्शिनम् । पर्जन्यक्रन्ध्यम्- पर्जन्यगर्जनम् । सहः-
शक्तिमन्तम् । समुद्रवाससमग्निं हुवे ॥५॥

आ सवं सवितुर्यथा भगस्येव भुजिं हुवे। अग्निं समुद्रवाससम् ॥ ८.१०२.०६

सवितुः- प्रेरकस्य सूर्यस्य । सवम्- अनुज्ञाम् । यथा- इव । भगस्य- सौभाग्याधिदैवतस्य । भुजिम्- भोगम् । इव । स्थितं समुद्रवाससमग्निं हुवे ॥६॥

अग्निं वो वृधन्तमध्वराणां पुरुतमम् । अच्छा नप्त्रे सहस्वते ॥ ८.१०२.०७

अध्वराणाम्- ध्वरविरोधकर्मणां सर्वभूतहितकर्मणाम् । नप्त्रे- सन्ततिभूतम् । सहस्वते- सहनशीलम् । विभक्तिव्यत्ययः । वृधन्तम्- वर्धमानम् । पुरुतमम्- अतिशयेन प्रभूतम् । अग्निम् । वः- यूयम् । अच्छ- अभिगच्छत ॥७॥

अयं यथा न आभुवत्त्वष्टा रूपेव तक्ष्या । अस्य कत्वा यशस्वतः ॥ ८.१०२.०८

अयम्- एषोग्निः । तक्ष्या- तनूकर्तव्यानि । रूपा- रूपाणि । त्वष्टा- शिल्पी । इव । नः- अस्माकम् । यथा । आभुवत्- अभवत् । तथाभिगच्छेम । अस्य- एतस्य । कत्वा- प्रज्ञया । यशस्वतः- अन्नवन्तो भवेम ॥८॥

अयं विश्वा अभि श्रियोऽग्निर्देवेषु पत्यते । आ वाजैरुप नो गमत् ॥ ८.१०२.०९

अयम्- एषः । विश्वाः- सर्वाः । श्रियः । देवेषु । अभिपत्यते- अभिगच्छति । वाजैः- ताभिः श्रीभिः । नः- अस्मान् । आ उप गमत्- आगच्छतु ॥९॥

विश्वेषामिह स्तुहि होतृणां यशस्तमम् । अग्निं यज्ञेषु पूर्यम् ॥ ८.१०२.१०

विश्वेषाम्- सर्वेषाम् । होतृणाम्- आह्वतृणाम् । यशस्तमम्- अतिशयेन कीर्तिमन्तम् । यज्ञेषु । पूर्य- पुरातनम् । इह- अत्र । स्तुहि- प्रशंस । स्तोत्रं कुरु ॥१०॥

शीरं पावकशोचिषं ज्येष्ठो यो दमेष्वा । दीदाय दीर्घश्रुतमः ॥ ८.१०२.११

यः । दमेषु- गृहेषु । ज्येष्ठः- प्रथमः । दीर्घश्रुतमः- अतिशयेन श्रुतिमान् । दीदाय- दीप्यते । तम् । पावकशोचिषम्- पवित्रदीप्तिम् । शीरम्- अनुशायिनमिति यास्कः । स्तुहि ॥११॥

तमर्वन्तं न सानसिं गृणीहि विप्र शुष्मिणम् । मित्रं न यातयज्जनम् ॥ ८.१०२.१२

अर्वन्तम्- अश्वमिव स्थितम् । सानसिम्- सम्भजनशीलम् । शुष्मिणम्- बलिनम् । मित्रम्- सुहृदम् । न- इव । यातयजनम्- प्रेरितजनम् । विप्र- हे मेधाविन् तम् । गृणीहि- स्तुहि ॥१२॥

उप त्वा जामयो गिरो देदिशतीर्हविष्कृतः । वायोरनीके अस्थिरन् ॥ ८.१०२.१३

हविष्कृतः- हव्यसमर्पकस्य । गिरः । जामयः- बन्धुभूताः । देदिशतीः- उपदिशन्त्यः । वायोः- प्राणस्य । अनीके- अन्तिके । त्वा- त्वाम् । उप अस्थिरन्- उपासते ॥१३॥

यस्य त्रिधात्वृतं बर्हिस्तस्थावसंदिनम् । आपश्चिन्नि दधा पदम् ॥ ८.१०२.१४

यस्योपासने । त्रिधातु- इळासरस्वतीमह्याख्यत्रिवाक्सम्बन्धि । बर्हिः- आसनं चित्तासनमिति भावः । अवृतम्- असंवृतम् । असन्दिनम्- अबद्धम् । विस्तृतमखण्डितं बन्धविनिर्मुक्तमिति भावः । तस्थौ । तस्मिन्नग्नौ । आपः - मूलशक्तिधाराः । पदम् । नि दधति ॥१४॥

पदं देवस्य मीळुषोऽनाधृष्टाभिरूतिभिः । भद्रा सूर्य इवोपदृक् ॥ ८.१०२.१५

मीळुषः- सेक्तुः । देवस्य- अग्नेः । पदम्- स्थानम् । अनाधृष्टाभिः- अप्रधृष्टाभिः । ऊतिभिः- रक्षाभी राजते । उपदृक्- तस्य दृष्टिः । सूर्य इव । भद्रा- कल्याणी ॥१५॥

अग्ने घृतस्य धीतिभिस्तेपानो देव शोचिषा । आ देवान्वक्षि यक्षि च ॥ ८.१०२.१६

अग्ने । घृतस्य- दीप्तेः । धीतिभिः- धारणाभिः । तेपानः- तपन् । देव । शोचिषा- तेजसा । देवान् । आ वक्षि- आवह । यक्षि- पूजय । च ॥१६॥

तं त्वाजनन्त मातरः कवि देवासो अङ्गिरः । हव्यवाहममर्त्यम् ॥ ८.१०२.१७

अङ्गिरः- अङ्गनशीलाः । मातरः- जनन्य आपो मूलशक्तिधाराः । तम्- तादृशम् । त्वा- त्वाम् । कविम्- क्रान्तदर्शिनम् । हव्यवाहम्- चरुपुरोडाशध्यानभावनादिहव्यवाहकम् । अमर्त्यम्- अमरम् । अजनन्त- अजनयन् ॥१७॥

प्रचैतसं त्वा कवेऽग्ने दूतं वरेण्यम् । हव्यवाहं नि षेदिरे ॥ ८.१०२.१८

अग्ने । प्रचेतसम्- प्रकर्षचेतनम् । कवे- क्रान्तदर्शिन् । वरेण्यम्- श्रेष्ठम् । दूतम् । हव्यवाहम्-
हव्यवाहकम् । त्वा- त्वाम् । नि षेदिरे- उपासते ॥१८॥

नहि मे अस्त्यध्या न स्वधितिर्वनन्वति । अथैतादृग्भरामि ते ॥ ८.१०२.१९

मे- मम । अघ्न्या- धेनुश्चिद्रश्मिः । नहि अस्ति- न भवति । वनन्वति- सम्भजनशीला । स्वधितिः-
आत्मधारणा । नास्ति । अथ- अथापि । एतादृक्- यथाशक्ति ईदृशम् । ते- तुभ्यम् । भरामि-
आहरामि । विनयातिशयेनैवमुच्यते ॥१९॥

यदग्ने कानि कानि चिदा ते दारूणि दध्मसि । ता जुषस्व यविष्ठ्य ॥ ८.१०२.२०

अग्ने । कानि कानि चित्- यानि कान्यपि । दारूणि- काष्ठानि । दध्मसि- धारयामः । ता- तानि ।
यविष्ठ्य- युवतम् । जुषस्व- सेवस्व ॥२०॥

यदत्त्युपजिह्विका यद्वज्रो अतिसर्पति । सर्वं तदस्तु ते घृतम् ॥ ८.१०२.२१

यत् काष्ठम् । उपजिह्विका- कीटविशेषः । अत्ति- भक्षयति । वज्रः । अतिसर्पति- अतिगच्छति ।
सर्वम् । तत् । ते- तुभ्यम् । घृतमिव । अस्तु- भवतु ॥२१॥

अग्निमिन्धानो मनसा धियं सचेत मर्त्यः । अग्निमीधे विवस्वभिः ॥ ८.१०२.२२

अग्निम्- सत्क्रतुम् । मनसा- चित्तेन । इन्धानः- उद्दीपयन् । मर्त्यः- मनुष्यः । धियम् । सचेत-
भजेत । विवस्वभिः- परिचरद्भिः । अग्निम् । ईधे- उद्दीपयति ॥२२॥